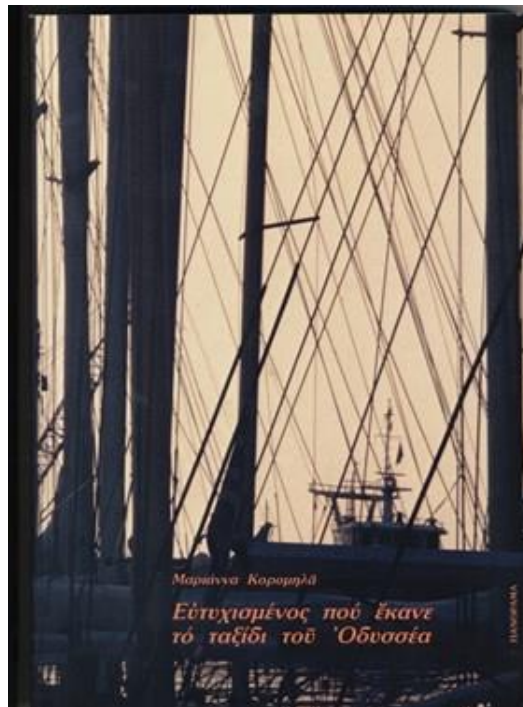
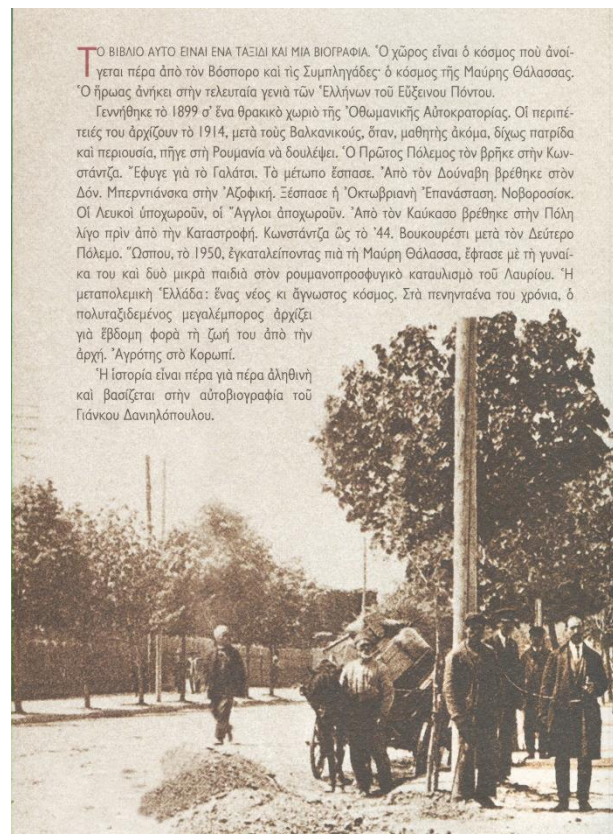
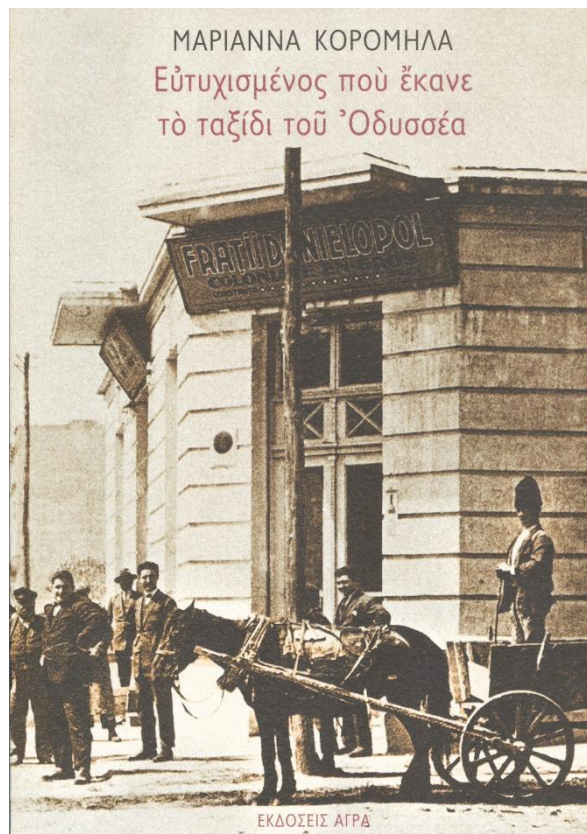

Ιούνιος 2018 Εκδήλωση στην Πολιτιστική Εταιρεία Πανόραμα για τα 30 χρόνια από την έκδοση του βιβλίου της Μαρίας Κορομηλά, *Ευτυχισμένος που έκανε το ταξίδι του Οδυσσέα* (πρώτη έκδοση Πολ. Ετ. Πανόραμα, Μάρτιος 1988) και για τα 10 χρόνια από την έκδοση του βιβλίου *Η Μαρία των Μογγόλων* (εκδόσεις Πατάκη, σειρά *Η κουζίνα του συγγραφέα*, Μάρτιος 2008)

Το εξώφυλλο της πρώτης έκδοσης. Φωτογραφία του Νίκου Τσούχλου

Ο *Οδυσσέας*, ύστερα από πολλές επανεκδόσεις, κυκλοφόρησε ανανεωμένος και με νέο εξώφυλλο (φωτ) από τις εκδόσεις Άγρα το 2005. Ως Επίμετρο προστέθηκε μεταφρασμένη η εισαγωγή του Πάτρικ Λη Φέρμορ στην αγγλική έκδοση του βιβλίου, που έγινε το 1993. Ιδού:

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Εἰσαγωγή στὴν ἀγγλικὴ ἔκδοση

τοῦ

PATRICK LEIGH FERMOR *

ΟΤΑΝ ΔΙΑΒΑΣΑ ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ *Εὐτυχημένος πὸν ἔκανε τὸ ταξίδι τοῦ Ὀδυσσεά* στὰ ἑλληνικά, μὲ συνάρπασε τόσο ἡ πλοκὴ του αὐτὴ καθεαυτὴν, ὅσο καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι τοποθετεῖται στὶς ἑλληνικὲς παροικίες στὴ Μαύρη Θάλασσα: ἔτσι ὅταν μοῦ προτάθηκε νὰ γράψω τὴν εἰσαγωγή γιὰ τὴν ἀγγλικὴ μετάφραση, ἔσπευσα νὰ δεχτῶ. Εἶχα εἰδικούς λόγους γιὰ νὰ τὸ κάνω. Στὰ δεκαεννιά μου, πέρασα πολλοὺς μῆνες περιπλανώμενος στὴ Ρουμανία καὶ τὴ Βουλγαρία, ἀλλὰ καὶ πολὺ πρὶν ἀπὸ αὐτό, ἀπὸ τότε πὸν θυμᾶμαι τὸν ἑαυτό μου, τὰ βιβλία μοῦ ἔδιναν σχετικὰ ἐρεθίσματα. Τὸ πιὸ πρόσφατο ἦταν τὸ ἀπόσπασμα στὸ *The Unbearable Bassington* τοῦ Saki, ὅπου κάποιος ἐξουθενωμένος ταξιδιώτης ἀναπολεῖ « τὶς μυστηριώδεις περιοχές », ἀπὸ τὶς ὁποῖες τὸν ἐξόρισε κάποια σκληρὴ μοίρα, « ἀνάμεσα στὰ δάση τῆς Βιέννης καὶ τὴ Μαύρη Θάλασσα », ἐνῶ, δέκα χρόνια πρὶν, τὸ ταξίδι τῶν Ἀργοναυτῶν στὸ *Heroes* τοῦ Kingsley εἶχε ἀσκήσει πάνω μου μιὰ ἰσχυρὴ καὶ ἀνθεκτικὴ μαγικὴ ἐπήρεια. Ἄλλὰ τὸ πρῶτο ἦταν ἀπὸ τὸ *Puck of Pook's Hill*, ὅταν συνεπαρμένος ἄκουσα, πρὶν κὰν μάθω νὰ διαβάζω, τὸ ἀπόσπασμα ὅπου τραγουδάει ὁ Παρνεσίος, ἕνας ἑκατόνταρχος ἐγκατεστημένος στὸ Σάσσεξ μὲ τὴν Τριακοστὴ Λεγεώνα:

I've lost Britain and I've lost Gaul

*And the Pontic shores where the snow-flakes fall.*¹

Ἀπὸ τότε, αὐτὰ τὰ λόγια, εἰδικὰ ὁ δεῦτερος στίχος, κάθε τόσο ἀναδύονται παιχνιδίζοντας στὸ μυαλό μου.

Τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1934, στὰ τέλη ἐκείνης τῆς χρονιᾶς τῶν περιπλανήσεων, κατευθυνόμενον νότια κατὰ μῆκος τῆς ἀνατολικῆς Βουλγαρίας. Τὸ Δέλτα τοῦ Δούναβη ἀπεῖχε ἤδη 290 χιλιόμετρα βόρεια καὶ ἀπέμεναν μόνο 230 χιλιόμετρα μέχρι τὴν Κωνσταντινού-

* *In the Trail of Odysseus*, μετάφραση Nigel Clive, εἰσαγωγή P.-L. Fermor, ἐκδ. Michael Russell, 1993. (Σ.τ.έ.)

1. « Ἐχασα τὴ Βρετανία, ἔχασα καὶ τὴ Γαλατία / Καὶ τὶς ἀκτὲς τοῦ Πόντου ὅπου πέφτουν οἱ χιονονιφάδες ». (Σ.τ.μ.)

πολη καί, καθώς νόμιζα, τὸ τέλος τοῦ ταξιδιοῦ. Στὰ δεξιά μου, ἕνα δάσος μὲ ὄξιες ταλαντευόταν στὴν ἔνδοχώρα στὶς παρυφές τῆς μεγάλης ὄροσειρᾶς τῶν Βαλκανίων¹, καὶ στὰ ἀριστερά μου, πέρα ἀπὸ ἕναν σωρὸ ἀπόκρημνων βράχων καὶ ἕνα σμῆνος κορμοράνων, ξεδιπλωνόταν ὡς τὸν ὀρίζοντα μιὰ τορνευτὴ καμπύλη ἀπὸ πράσινα νερά. Νύχτωνε. Ἄραιὸ χιόνι ἄρχισε νὰ πέφτει καί, ξαφνικά, ἤρθε ἡ ἀποκάλυψη: οὐσιαστικά, εἶχα φτάσει. Περιπατοῦσα ἀποκαμωμένος στὶς ἀκτὲς τοῦ Πόντου ποὺ εἶχαν στοιχειώσει τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ζωῆς μου. Ὁ Εὐξείνιος Πόντος, ἡ Μαύρη Θάλασσα, ἀπεῖχε μόνο λίγα μέτρα οἱ νηράδες τοῦ χιονιοῦ, ποὺ ἔπεφταν στροβιλίζοντας, ἦταν οἱ ἀναρίθμητοι διάδοχοι τῶν νηράδων στοῦ τραγούδι τοῦ ἑκατόνταρχου, καὶ αὐτὸ μὲ γέμιζε ἄγρια χαρά.

Εἶχα προγραμματίσει νὰ ἀκολουθήσω τὴ διαδρομὴ κατὰ μῆκος τῆς Μαύρης Θάλασσας μέχρι τὸν Βόσπορο. Ὅμως, εἶχα σχεδὸν φτάσει στὰ σύνορα τῆς Τουρκίας, ὅταν ἀνακάλυψα μὲ κατάπληξη ὅτι ἀπαγορευόταν ἡ εἴσοδος κατὰ μῆκος τῆς ἀκτογραμμῆς· ἀναγκάστηκα λοιπὸν νὰ ἀκολουθήσω μιὰ τεράστια παρακαμπτήριον ὁδὸ στὴν ἔνδοχώρα καὶ νὰ περάσω τὰ βουλγαροτουρκικὰ σύνορα κοντὰ στὴν Ἀδριανούπολη. Ἔτσι, πάντα ἐνιωθα πικρὴ ἀπογοήτευση ποὺ ἔχασα τὴν εὐκαιρία νὰ δῶ αὐτὴν τὴν ἔσχατη γωνιὰ τῆς Εὐρώπης. Ἄν δὲν εἶχε συμβεῖ αὐτό, τὸ χωριὸ Βασιλικό, τὸ μικρὸ θρακικὸ λιμάνι ὅπου γεννήθηκε καὶ μεγάλωσε ὁ ἥρωας αὐτοῦ τοῦ βιβλίου, θὰ ἀποτελοῦσε τὸν τελευταῖο σταθμὸ γιὰ νὰ διανυκτερεύσω, πρὶν περάσω τὰ σύνορα. Ὅταν διάβασα τὸ βιβλίο καὶ γνώρισα πολὺ καλὰ ἀπὸ δεύτερο χέρι τὸ χωριὸ καὶ τοὺς κατοίκους του, ἡ θλίψη μου διπλασιάστηκε. Ὡστόσο, ὅταν τὸν ἐπόμενον χειμῶνα (τοῦ 1935) ταξίδεψα γιὰ πολλοὺς μῆνες στὴν Ἑλλάδα, ἐπέστρεψα στὴ Μαύρη Θάλασσα, μὲ πλοῖο αὐτὴ τὴ φορά, καὶ ἔμεινα στὴ Ρουμανία γιὰ ἕνα μεγάλο χρονικὸ διάστημα. Γύρισα ἀπ' ἄκρη σ' ἄκρη τὴ χώρα, ἐξερεύνησα τὸ Δέλτα τοῦ Δούναβη καὶ τὴ Βεσσαραβία, καθὼς καὶ πολλὰ ἀπὸ τὶς γύρω περιοχές, παλιννοστῶντας κάθε φορά στὴ βιβλιοθήκη τοῦ δαιδαλώδους σπιτιοῦ ὅπου εἶχα ἐγκατασταθεῖ μόνιμα. Διάβασα πάμπολλα βιβλία σχετικὰ μὲ τὴν περιοχὴ καὶ μελέτησα προσεκτικὰ σὲ χάρτες τὸν κόσμον τῆς Μαύρης Θάλασσας, τὰ βουνὰ τῆς ἔνδοχώρας, τὶς μεγάλες πεδιάδες, τὰ πελώρια ποτάμια καὶ ὅλα τὰ ἐξαιρετικὰ ἐνδιαφέροντα ἐδάφη ποὺ περικλείουν τὴ θαλάσσια λεκάνη. Ἐξ οὗ καὶ ἡ μεγάλη χαρὰ μὲ τὴν ὁποία περίμενα νὰ γράψω τὴν εἰσαγωγὴ αὐτοῦ τοῦ βιβλίου. Ἀδημονοῦσα νὰ φρεσκάρω τὶς μισοξεχασμένες γνώσεις μου, νὰ συναρμολογήσω ξανὰ ἐκεῖνες τὶς περιοχές καὶ κατόπιν νὰ πάρω τὸν ἀναγνώστη καὶ νὰ ξεκινήσουμε μαζί, μετὰ ἀπὸ ἕναν σύντομον ἀφετηριακὸ καλπασμό, γιὰ νὰ διασχίσουμε τὸ ἀναγεννημένο τοπίο.

Ὅταν ὅμως ἐπέστρεψα στοῦ κείμενο, τὸ ἀγγλικὸ τούτῃ τὴ φορά, συνειδητοποίησα ὅτι πρέπει, κατὰ κάποιον τρόπο ἀνεπίγνωστα, νὰ ἀντιπαρῆλθα τὸ εἰσαγωγικὸ κεφάλαιο.

1. Πρόκειται γιὰ τὴν ὄροσειρὰ τοῦ Αἴμου-Μπαλκάν, βουλγ. Stara Planina. (Σ.τ.μ.)

Τὸ ξαναδιάβασα μὲ τὴ σωστὴ σειρά, καὶ στὸ τέλος αὐτοῦ τοῦ πρώτου κεφαλαίου διαπίστωσα ὅτι ἡ ἐργασία πὸν ἀδημονοῦσα νὰ κάνω εἶχε ἤδη γίνεῖ. Ὁ θαυμασμὸς σύντομα ἐξαφάνισε τὴν μεγάλη ἀπογοήτευση πὸν ἔνωσα. Τὸ κεφάλαιο ἀποτελοῦσε ἕνα λαμπρὸ ἐπίτευγμα πὸν ξεπερνοῦσε κατὰ πολὺ ὀτιδήποτε φιλοδοξοῦσα νὰ γράψω. Ἡ Μαριάννα Κορομηλᾶ γνωρίζει καλὰ τὸ ἱστορικὸ καὶ γεωγραφικὸ παρελθὸν τῆς περιοχῆς, καὶ ἀποδίδει τὸ χρῶμα καὶ τὴν ὑποβλητικὴ ἀτμόσφαιρα αὐτοῦ τοῦ ἀπομακρυσμένου ἑλληνικοῦ κόσμου μὲ ἐξαιρετικὴ παραστατικὴ καὶ δεξιοτεχνία.

Ὁ ἥρωας τοῦ βιβλίου, ὁ Γιάνκος Δανιηλόπουλος, ὁ ὁποῖος πέθανε τὸ 1987, ἀποτελεῖ τὸ ἀρχέτυπο τοῦ ἐμπόρου τῆς Μαύρης Θάλασσας. Γνωρίζοντας τὸ περιβάλλον στὸ ὁποῖο ἔζησε, ἀναρωτήθηκα μήπως θὰ τοῦ ταίριαζε καλύτερα ὁ παραλληλισμὸς μὲ τὸν Ἰάσονα μᾶλλον, παρὰ μὲ τὸν Ὀδυσσεά. Ὡστόσο ὁ Ὀδυσσεάς, μὲ τὶς περιπλανήσεις του καὶ τὶς ἀντιξοότητές του, μὲ τὴν ἐπινοητικὴ καὶ τὴν ἀκατάλυτη ἀντοχὴ του στὶς δυσκολίες, ἀποδεικνύεται τελικὰ καταλληλότερος. Ὁ Δανιηλόπουλος πέθανε στὰ ὀγδονταοκτῶ του, ξεριζωμένος γιὰ τελευταία φορὰ καὶ μεταφυτευμένος στὴν πλαγιά κάποιου βουνοῦ τῆς Ἀττικῆς. Ἡ συγγραφέας, σταχυολογώντας πληροφορίες ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα καὶ τὰ ἀπομνημονεύματά του, ἔχει συναρμολογήσει τὴ ζωὴ του μὲ εὐαισθησία καὶ διορατικὴτητα.

Τὸ ὑπόβαθρο αὐτῆς τῆς ἑλληνικῆς διασπορᾶς εἶναι ἐλάχιστα γνωστὸ στὴ Δύση, ἀλλὰ καὶ ἡ ἴδια ἡ Ἑλλάδα δὲν γνωρίζει πολλὰ περισσότερα. Ὅλοι γνωρίζουν τοὺς Ἑλληνες τῆς Μεσογείου· ἡ Μεγάλῃ Ἑλλάδα εἶναι μιὰ οἰκεία περιοχὴ· οἱ ὁμογενεῖς τους στὴ Μικρὰ Ἀσία καὶ τὴν Αἴγυπτο εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ πολλοὺς συγγραφεῖς· ὁ ἑλληνιστικὸς κόσμος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, πὸν ἐπεκτάθηκε μέχρι τὴ Βακτριανὴ καὶ τὴν Πενταποταμία (Πεντζάμπ), κρατᾶει ἐλάχιστα μυστικά. Τί συμβαίνει ὅμως μὲ τοὺς Ἑλληνες στὴ Μαύρῃ Θάλασσα καὶ ἀκόμη πιὸ πέρα ἀπὸ αὐτὴν; Μὲ ἐξάιρεση τὴν Ἀργοναυτικὴ Ἐκστρατεία γιὰ τὸ χρυσόμαλλο δέρας, δὲν γνωρίζουμε τίποτε ἄλλο. Ὡστόσο, γιὰ πολλοὺς αἰῶνες στὴ Θράκη, τὸ Δέλτα τοῦ Δούναβη, τὴν Ὀδησσό, τὴν Κριμαία, τὴν Ἀζοφικὴ Θάλασσα, τὸν Καύκασο, τὴ Μαριούπολη, τὸ Ροστόβ στὸν Δὸν καὶ σὲ πολλὰ ἄλλα μέρη, εὐδοκίμησε ἕνα πολὺχρωμο πολὺπτυχο ἀπὸ ἑλληνικὲς παροικίες. Ἡ ὅλη περιοχὴ, ἰδωμένη ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, λίγους μόνις μῆνες μετὰ τὸ ταξίδι μου στὴ Μαύρῃ Θάλασσα, ἔμοιαζε μὲ εἰκόνα ἑνὸς τεράστιου καὶ μυστηριώδους προθαλάμου τῆς Μεσογείου, ἀπίστευτα μακρινὴ καὶ αἰνιγματικὴ, πὸν διέτρεχε τὸν ἔσχατο κίνδυνο νὰ ξεθωριάσει γρήγορα. Σὲ ἀντιστάθμισμα αὐτοῦ, καὶ ἡ Ἀθήνα, ἰδωμένη ἀπὸ τὸν Εὐξείνιο Πόντο, φάνταζε ἐξίσου μακρινὴ, σὰν ἕνα ἀντικείμενο φυλετικῆς ὑπερηφάνειας γιὰ ἐκείνους τοὺς Ἀνατολίτες· ἕνας μακρινός, ἀφηρημένος, θεωρητικός, σχεδόν, τόπος, πὸν θὰ τὸν ἐπισκέπτονταν στὰ γεράματά τους ἴσως, ἴσως ὅμως καὶ ποτέ.

Ἡ Κωνσταντινούπολη ἦταν στὴν πραγματικὴτητα ἡ πρωτεύουσά τους, « ἡ Πόλη », ἡ ἀγορὰ τους. Ἦταν τὸ κέντρο τοῦ ἐμπορίου τους, ἡ ἔδρα τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου,

ἡ πηγὴ τῆς Ὁρθοδοξίας, ὁ τόπος ὅπου συνέβαιναν τὰ πάντα. Ἐδῶ ἔστειλαν οἱ Ἕλλη-
νες πού κατοικοῦσαν πέρα ἀπὸ τὸν Δὸν ἢ τὸν Καύκασο τὰ παιδιά τους στὸ σχολεῖο. Σὲ
ἓνα θαυμάσιο κεφάλαιο τοῦ βιβλίου περιγράφεται μία ἑλληνικὴ αἵθουσα διδασκαλίας
στὴν Κωνσταντινούπολη τῶν ἀρχῶν τοῦ 20οῦ αἰώνα, μὲ τὰ παιδιά νὰ διαβάζουν δυνατὰ
τὴ γεωγραφία τοῦ παρευξείνιου κόσμου ἀπὸ τὶς σελίδες τοῦ Ἡροδότου καὶ τοῦ Στρά-
βωνος. Ἐξω, οἱ μουεζίνηδες θὰ πρέπει νὰ καλοῦσαν τοὺς πιστοὺς γιὰ προσευχὴ ἀπὸ
ἕκατὸ μιναρέδες. Σὲ πείσμα αὐτῶν, ἀσυμμόρφωτα ἴσως, διατηροῦνταν μιὰ αἴσθηση
ἀδιάρρηκτης συνέχειας, ἐνῶ συγκεκριμένες πλευρὲς τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας,
προτοῦ ἀλλάξουν τὰ πάντα, προκαλοῦσαν πότε πότε ἓναν στεναγμὸ νοσταλγίας στοὺς
πρώην ὑπηκόους της. Τὸ χωριὸ τοῦ ἡρώα μας ἀνῆκε στὴν Τουρκία ὅταν ἐκεῖνος γεννή-
θηκε, καὶ ὅταν παραδόθηκε στὴ Βουλγαρία μετὰ τοὺς Βαλκανικοὺς πολέμους, τὰ πράγ-
ματα ἀλλάξαν πρὸς τὸ χειρότερο. Χαίρομαι πὺ εἶδα φευγαλέα τὴν εἰκόνα τῶν περιοχῶν
τῆς Μαύρης Θάλασσας μὲ τὶς διαφορετικὲς φυλὲς καὶ τὰ ἀσταθῆ σύνορα, ὅπου ἐκτυ-
λίσσονται οἱ περιπέτειες αὐτοῦ τοῦ βιβλίου. Περιουσίες χτίζονται, ἀυξάνονται, καταρ-
ρέουν καὶ χτίζονται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ πάνω στὰ ἐρείπια. Πόλεμοι βρυχῶνται, ἐπαναστά-
σεις ξεσποῦν. Βλέπει κανεὶς μεθυσμένους Κοζάκους καὶ ἐκτελεστικὰ ἀποσπάσματα
Μπολσεβίκων, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐπιδίωξη τῆς εὐχάριστης ζωῆς μέσα στὰ *art déco* μεγα-
λεῖα τῆς Κωνσταντίας καὶ τοῦ Βουκουρεστίου· ἔπονται ἡ γερμανικὴ κατοχὴ καὶ ἡ κομ-
μουνιστικὴ καταπίεση κίνδυνοι ἐλλοχεοῦν σὲ κάθε βῆμα, καὶ ὅλα εἶναι ρευστὰ καὶ
ἐφήμερα, μὲ ἐξαίρεση τοὺς δεσμοὺς τῆς συγγένειας, τὸ πάθος γιὰ τὸ ἐμπόριο καὶ τὸ
ἀσίγαστο κέφι. Ἡ ἀφήγηση ρέει τόσο ὠραῖα πὺ εὐκόλα κανεὶς ξεχνᾷ, καθὼς διαβάζει,
ὅτι τὰ πάντα ἔχουν καταστραφεῖ καὶ ἔχουν ἀλλάξει σὲ τέτοιο βαθμὸ ὥστε νὰ μὴν ἀνα-
γνωρίζονται πιά· κατὰ κύριο λόγο δέ, ἐκεῖ ὅπου ξεκινᾷ ἡ ἱστορία: στὸ μικρὸ θρακικὸ
λιμάνι, τὸ πηγμένο ἀπὸ καίκια, ἐκεῖ ὅπου οἱ ἀνεμοδαρμένοι καπεταναῖοι τῆς Μαύρης
Θάλασσας συνωμοτοῦν πάνω ἀπὸ τοὺς ναργιλέδες τους· πέργκολες μὲ κληματαριῆς
τοὺς προσφέρουν καταφύγιο ἀπὸ τὸν ἥλιο, πελαργοὶ ἐπισκευάζουν τὶς φωλιές τους στὶς
στέγες τῶν σπιτιῶν· κάρα γογγύζουν φορτωμένα μὲ ὑλοτομημένη ξυλεία, ἐλάφια
κινοῦνται σὲ ἀγέλες μέσα σὲ δάση μὲ δξιές, καὶ ἀπόκρημνες χαράδρες ὀδηγοῦν σὲ χωριὰ
πὺ εἶναι τόσο ἀποκομμένα ἀπὸ τὸν ὑπόλοιπο κόσμον ὥστε νὰ μὴ χρειάζεται καμία
μυστικότητα γιὰ νὰ καλύψει τὶς προχριστιανικὲς ἱεροτελεστίες τῶν πυροβατῶν ἢ νὰ
κατευνάσει τὰ τύμπανά τους.

1993

PATRICK LEIGH FERMOR

Μετάφραση: Δέσποινα Ρισσάκη

ΛΟΞΗ ΜΑΤΙΑ

Της Μικέλας Χαρτουλάρη
mxart@dolnet.gr

Πέρα απ' τον ορίζοντά μας

Ήταν ένας σύγχρονος Οδυσσέας. Ανήσυχος, επινοητικός, ακαταπόνητος. Ο Γιάνκος Δανιηλόπουλος, γεννημένος το 1899 στο θρακικό Βασιλικό στα δυτικά παράλια του Εύξεινου Πόντου, γιος προύχοντα, επτά φορές πρόσφυγας που άλλαξε 13 επαγγέλματα, μίλησε πέντε γλώσσες, έκτισε, έχασε και ξανάκτισε περιουσίες ώσπου έγινε αγρότης και πέθανε γαλήνιος το 1987 στο Κορωπί. Η περιπλάνησή του, συνδεδεμένη με έναν κόσμο οριστικά χαμένο, απηχεί την ακμή και την παρακμή των ελληνικών κοινοτήτων της Μαύρης Θάλασσας (μιλάμε για 3 εκατομμύρια ψυχές το 1920) καθώς και τις ριζικές γεωπολι-

**Γιάνκος
Δανιηλόπουλος**

τικές ανακατατάξεις στη ΝΑ Ευρώπη. Ο Γιάνκος εξέφραζε το αρχέτυπο του μαυροθαλασσίτη που είχαν στις «αποσκευές» τους ο Ανδρέας Εμπειρικός, ο Ιάνης Ξανάκης, ο Κωστής Μοσκόφ, ο Αλέκος Αλεξανδράκης ή αναρίθμητοι άλλοι εκλεκτοί – για να μην επεκταθούμε στους εθνικούς ευεργέτες – και κατέληξε με τους ρουμανο-πρόσφυγες στον καταυλισμό του Λαυρίου το 1950, βορά στους μεταπράτες και στους μαυραγορίτες, αναγκασμένος στα 51 του να ξαναστήσει τη ζωή της οικογένειάς του από την αρχή, σε έναν κόσμο απελπιστικά στενότερο και εσωστρεφή. Τα κατέγραψε όλα αυτά και τα διηγήθηκε στη Μαριάννα Κορομηλά που τον γνώρισε το 1984 κι έγραψε την οδύσσειά του σε ένα βιβλίο συναρπαστικό σαν μυθιστόρημα. Πρόκειται για το περίφημο «Ευτυχισμένος που έκανε το ταξίδι του Οδυσσέα» (ο τίτλος από στίχο του Σεφέρη με αναφορά στον du Bellay) το οποίο τάραξε τα νερά όταν κυκλοφόρησε το 1988, έκανε 12 ανατυπώσεις και επανεκδόθηκε μόλις από την Άγρα, με προσθήκες φωτογραφικού υλικού και επίμετρο του Πάτρικ Λη Φέρμορ από την αγγλική έκδοση του 1993. Βιογραφία, ταξίδι και ταυτόχρονα καίριο μάθημα σύγχρονης ιστορίας, το βιβλίο αυτό είναι αλλιώς επίκαιρο σήμερα που οι Βαλκάνιοι πρόσφυγες είναι τόσο παρόντες στην ελληνική καθημερινότητα, ...αλλά όχι και κοινωνικά ενσωματωμένοι όπως υπήρξαν άλλοτε οι διάφοροι Δανιηλόπουλοι στην ευρωπαϊκή Τουρκία, στη Ρουμανία, στη Βουλγαρία, στη Ρωσία ή στη Γεωργία.

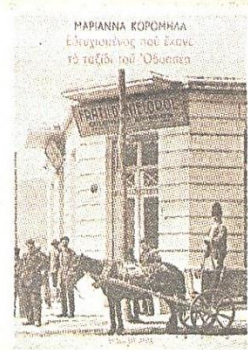
Τα ήθη αγρίεψαν όταν ο ορίζοντας άρχισε να στενεύει. Αυτό αισθάνεται κανείς παρακολουθώντας την πορεία του Γιάνκου Δανιηλόπουλου στον 20ό αιώνα, να περνά τα γυμνασιακά του χρόνια στο λόγιο περιβάλλον της Μεγάλης του Γένους Σχολής στο Φανάρι, να εμπυκνώνει το οικογενειακό παντοπωλείο στην Κωνσταντινούπολη, να ξαναστήνει το εμπόριό του στο Γαλάτσι, στη Μπερντιάνσκα της Αζοφικής, στο Νοβοροσίσκ, στην Πόλη ή στο Βουκουρέστι για να καταλήξει ιδιοκτήτης ενός άνυδρου κτήματος στον Υμηττό. Ή πάλι να εξελίσσεται σε σαράφη, ζαχαροπλάστη, υφασματέμπορο, μεγαλοεισαγωγέα, να διασταυρώνεται με ευπατρίδες, μπολσεβίκους ή αντιναζί Αυστριακούς αξιωματικούς, κι έπειτα να γίνεται τυροπιτάς στην κομμουνιστική Ρουμανία ή πατατοκαλλιεργητής που εκτελεί χρέη γεωπόνου και κτηνιάτρου στη μετεμφυλιακή Αττική. Τι περιπέτειες και τι σθένος!

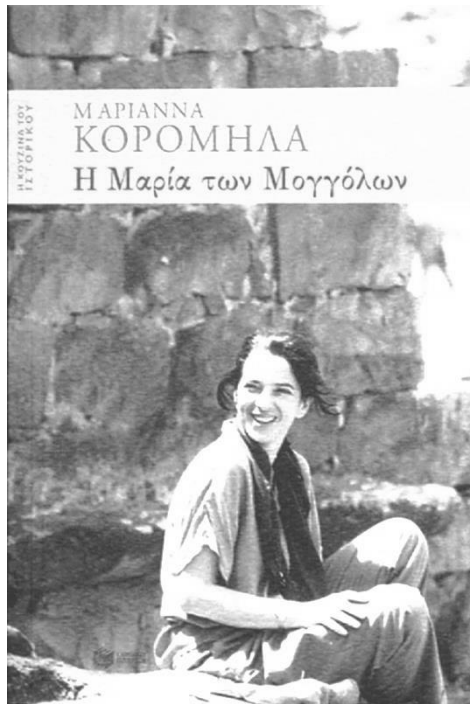
Η Μαριάννα Κορομπλά ήταν 39 χρόνων όταν πρωτοεξέδωσε αυτό το βιβλίο. Δημοφιλής ήδη από τις ραδιοφωνικές εκπομπές της με το ιστορικό ενδιαφέρον, από τις εκθέσεις, τα σεμινάρια, τους κύκλους διαλέξεων και τα ταξίδια που οργάνωνε σχετικά με τον ελληνισμό της Μέσης Ανατολής, της Μαύρης Θάλασσας και των Βαλκανίων, αυτή η δραστήρια γυναίκα

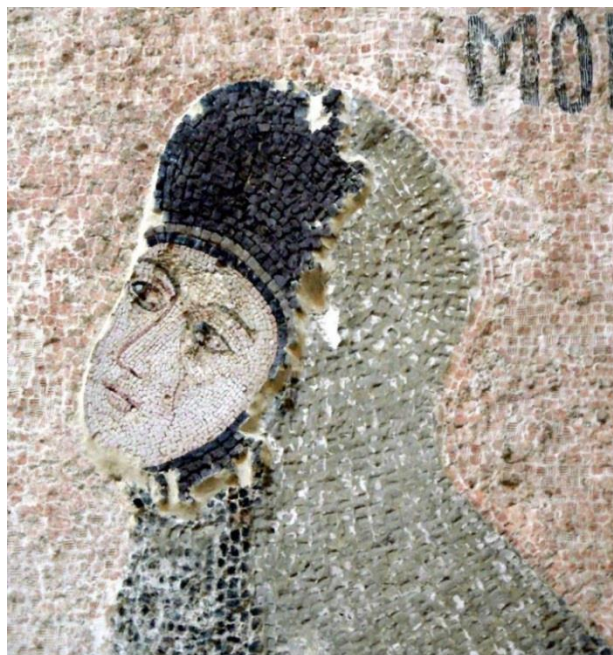
Μαριάννα Κορομπλά

που είχε σπουδάσει ιστορία και φιλοσοφία στο Παρίσι, έσχισε με αυτό το βιβλίο τον πέπλο της (υποχρεωτικής) λήθης. Και διέλυσε την ομίχλη πίσω από τις ψυχροπολεμικές συμπληγάδες, αποκαθιστώντας έναν ολόκληρο κόσμο, δυναμικό και κοσμοπολίτικο, που είχε αιμοδοτήσει την Ελλάδα: τους Μαυροθαλασσίτες, που η συμβολή τους αποσιωπόνταν από τότε που οι πατρίδες τους είχαν πέσει στη σφαίρα της σοβιετικής επιρροής. Γνώριζε ο κόσμος τους Αιγυπτιώτες, τους Μεγαλοελλαδίτες, τους Μικρασιάτες, τους Κωνσταντινουπολίτες, αλλά ως εκεί, καθώς λέει και ο Φέρμορ. Οι πέρα από τον Βόσπορο προκαλούσαν δυσπιστία στο μεταπολεμικό κράτος ως «πράκτορες» για τους μεν, «αντικομμουνιστές» για τους δε, και τυλίγονταν με μια θολούρα. Με τον κίνδυνο να θεωρηθεί μεγαλοϊδεάτισσα ή αντικομμουνίστρια, η Κορομπλά, άνθρωπος της Αριστεράς (είναι παντρεμένη με τον Στέλιο Νέστορα), τους έφερε στο φως. Ο Θόδωρος Αγγελόπουλος («Το βλέμμα του Οδυσσέα»), ο Νίκος Θέμελης (*Ανατροπή*), ο Δημήτρης Νόλλας, ο Θεόδωρος Γρηγοριάδης και οι άλλοι ήρθαν αργότερα. Ο δρόμος ήταν ανοιγμένος από την Κορομπλά που αποκάλυψε έναν κόσμο ολάνοιχτο και ρευστό, ο οποίος άλλαξε χαρακτήρα όταν εδραιώθηκαν τα εθνικά κράτη. Η ιστορία του Δανιηλόπουλου δείχνει καθαρά πώς ανατράπηκαν οι παλαιοί κώδικες των σχέσεων, οι δομές και η όλη κοσμογραφία της παρευξείνιας κοινωνίας, με την πτώση της οθωμανικής και της ρωσικής αυτοκρατορίας, με τα κινήματα, τους πολέμους και τις μεγάλες μοιρασιές που άλλαξαν τη μορφή της Βαλκανικής. Σήμερα όμως, μετά την κατάρρευση του Ανατολικού Μπλοκ, το βιβλίο αυτό προσφέρεται και για νέες αναγνώσεις καθώς δικαιώνει τη σύγχρονη προσφυγιά (ή τουλάχιστον ένα τμήμα της, τους «παλινοστούντες»). Θυμίζει τους πλατείς ορίζοντες που σημάδεψαν αυτούς τους ανθρώπους, και την αξιοπρέπειά τους που τόσο πολύ την αποστερήθηκαν όταν βρέθηκαν στην αγκαλιά της μητέρας πατρίδας.

Σε ό,τι αφορά στη Μαρία, τη *Μαρία των Μογγόλων*, το βιβλίο έχει έναν εντελώς διαφορετικό χαρακτήρα. Ήταν μια παραγγελία των εκδόσεων Πατάκη για ένα αυτοβιογραφικό κείμενο στη σειρά *Η κουζίνα του ...*. Το αποδέχτηκα, γιατί μου έδινε την ευκαιρία να μιλήσω για μια γυναικεία προσωπικότητα, που με συντροφεύει χρόνια τώρα, και για μία κρίσιμη εποχή, τον 13ο-αρχές 14ου αιώνα, κατά την οποία στενεύει δραματικά ο βυζαντινός ορίζοντας και κυριαρχούν νέες δυνάμεις, κυρίως οι τουρκογενείς λαοί της ασιατικής στέπας τόσο στη Μαύρη όσο και στην Άσπρη Θάλασσα (Ταταρομογγόλοι / Κιπστάκ και Μαμελούκοι), καθώς και στη Μικρασία και σταδιακά στα Βαλκάνια (Σελτζούκοι, Τουρκομάνοι, Οθωμανοί). Αλλά επιθυμούσα να μιλήσω και για τις νεαρές κοπέλες, τα δωδεκάχρονα και δεκαπεντάχρονα κορίτσια που χρησιμοποιήθηκαν επί χιλιετίες για να επισφραγίσουν συμφωνίες κάθε είδους. Βεβαίως, χρειάστηκαν και ορισμένα αυτοβιογραφικά, αλλιώς δεν θα ανταποκρινόμουν στην παραγγελία. Προσπάθησα να τα περιορίσω όσο πατάει η γάτα... Προσέθεσα και μερικά, συμμορφούμενη προς τας υποδείξεις. Το βιβλίο, εκτός από την εμπορική επιτυχία, ώθησε πολλούς να ξαναδούνε το Βυζάντιο των Παλαιολόγων. Άλλοι, έτρεξαν ξανά στη Μονή της Χώρας για να δούνε την «Κυρά των Μουγουλιών» να προσεύχεται στα πόδια του Χριστού Χαλκίτη (φωτ).

Ο Πρόλογος του βιβλίου και απόσπασμα από το πρώτο Κεφάλαιο «Οι δύο γυναίκες»

Σαν τον λαθρομετανάστη τρύπωσε κάποτε στ' αμπάρι και λούφαξε εκεί για κάμποσο διάστημα. Όταν την πήρα μεσοπέλαγα χαμπάρι, η οπτική επαφή μαζί της με καθήλωσε.

Η ύπαρξή της δεν μου ήταν άγνωστη. Χρόνια συναντούσα το όνομά της στα βιβλία κι είχα συνδεθεί μαζί της. Αλλά ο έντυπος κόσμος έχει τη δική του μαγεία, τις δικές του νομοτέλειες, οι οποίες αν μη τι άλλο σου εξασφαλίζουν την εξ αποστάσεως μέθεξη. Αν διαρραγεί ο προστατευτικός υμένας, τότε βρίσκεσαι από τις κερκίδες στο κέντρο της αρένας. Εκεί μπορεί να συμβούν τα πάντα. Είσαι στο έλεος της πραγματικότητας.

Όταν την είδα, έμεινα άφωνη. Την κοίταζα με τις ώρες. Ήταν γονατισμένη στα πόδια του Χριστού. Ικέτης. Πλάσμα ιερό, σαν όλους τους κατατρεγμένους.

Από τότε, δεν ξέρω αν εγώ την αναζητώ ή αν εκείνη έρχεται απρόσκλητη, αν εγώ την σκέφτομαι ή αν εκείνη χώνεται στην σκέψη μου και θρονιάζεται σε ένα κομμάτι του μυαλού μου, αλλά είναι γεγονός ότι η παρουσία της κατέχει ένα τόσο σημαντικό μέρος της ζωής μου ώστε μετά λόγου γνώσεως μπορώ να δηλώσω ότι εδώ και περίπου τρεις δεκαετίες διάγουμε κοινό βίο.

Το έναυσμα της ιδιόμορφης αυτής συμβίωσης δύο γυναικών, που δεν τις χωρίζει μόνον η συμβατική μέτρηση του χρόνου, δηλαδή μία απόσταση επτά αιώνων, αλλά και χίλιες δυο άλλες συνθήκες (συμβατικές ή ουσιαστικές), έχει χάσει πλέον τις αρχικές του ιδιότητες. Διαδοχικά έλαβε διάφορες διαστάσεις, οι οποίες με τον καιρό μεγαλοποιήθηκαν, αμβλύνθηκαν, υποχώρησαν, δραματοποιήθηκαν, συνδέθηκαν με άλλες εσωτε-ρικές διεργασίες και μεταλλάχθηκαν. Στη διάρκεια είκοσι οκτώ ή τριάντα χρόνων, η πρώτη μαγιά ζυμώθηκε μαζί με αμέτρητη ποικιλία υλικών και ξαναζυμώθηκε αμέτρητες φορές, ώσπου να αποκτήσει εντέλει τη μορφή κράματος, όπου ενσωματώθηκαν έμψυχα και νοητικά συστατικά, μνήμες αγαπημένων απόντων, εντάσεις και ανατάσεις, απογοητεύσεις και καταβαραθρώσεις, έρωτες, ουτοπίες, εμμονές και αδυναμίες. Δεν είναι όλα προς βρώσιν και πόσιν. Υποθέτω πάντως ότι, όπως συμβαίνει συνήθως με τις διαδικασίες που ωριμάζουν στον ανεξιχνίαστο κόσμο της ενδοχώρας, έτσι και οι προϋποθέσεις για μία τέτοια συσσωμάτωση διαμορφώθηκαν σταδιακά, με πολλές διακυμάνσεις και πολύ διαφορετικούς ρυθμούς, σε συνάρτηση (αλλά και σε αντιπαράθεση) με εξωτερικούς παράγοντες, τυχαία περιστατικά, κοινωνικές αναταράξεις, συλλογικές περιπέτειες, σεισμούς, λιμούς, λοιμούς και καταποντισμούς.

Οι δύο γυναίκες

Εγώ, είμαι η Μαριάννα Κορομηλά, δευτερότοκο παιδί του Αθηναίου δημοσιογράφου Λάμπρου Κορομηλά (από γκάγκαρη αθηναϊκή οικογένεια και παλαιά αρβανίτικη φάρα) και της Σοφίας (το γένος Βράιλα, εξ Αιγύπτου, με ρίζες στην Κάρυστο, την Ήπειρο και το Καστελόριζο), σύζυγος Στέλιου Νέστορος (γέννημα θρέμμα της Θεσσαλονίκης). Γεννήθηκα το 1949, στον αστερισμό της αυγουσιάτικης Παρθένου, πέντε ημέρες πριν από την επίσημη λήξη του Εμφυλίου πολέμου κι έπαψα να μπουσουλάω όταν οι μεγάλοι τραγουδούσαν «σάμπα χορεύει όλη η Αθήνα, ο Νικολάκης με την Πιπίνα» –ενώ όσοι δεν λικνίζονταν στον ρυθμό της σάμπας τραγουδούσαν χαμηλόφωνα «νύχτωσε χωρίς φεγγάρι», καθώς απέπλεαν οι τελευταίες караβιές των ηττημένων για τη Μακρόνησο, τον Άη-Στράτη, την Ικαριά, το Τρίκερι, κι άδειαζε η ύπαιθρος, παστώνονταν οι χωρικοί στα αστικά κέντρα και γέμιζαν οι Παιδουπόλεις της λαοφιλούς βασιλίσσης ημών Φρειδερίκης. Η οικογένειά μου, πλησίτια, ήταν από την πλευρά των νικητών.

Μεγάλωσα τον καιρό της πρώτης περιόδου του Ψυχρού πολέμου, της Αντιπαροχής και της κυριακάτικης ραδιοφωνικής εκπομπής «Νέα ταλέντα» του Γιώργου Οικονομίδη, που βοήθησε την Ελλάδα να περάσει από το δημοτικό τραγούδι στο λατινοαμερικάνικο τουρλού κι από εκεί, με

πολύ μπρίο και έμπνευση σε κάθε είδους μεταγλωττισμένη σάχλα, με εγχώριες χαβάγιες, γλυκανάλατες κιθαρίτσες και σπαραξικάρδιους λαρυγγισμούς. Εμείς στο σπίτι ακούγαμε καρνοθραύστες και ποιμενικές, νοκτούρνα, πολωνέζες, αϊντες και γαλλικά παιδικά τραγούδια με την Lucienne Vernay και τον Henri Salvador –αλλά με το πρωτότοκο καμάρι, τον αδελφό μου Δημήτρη, βάζαμε στο πικάπ τα σαρανταπεντάρια του Έλβις, για να εξασκηθούμε στις φιγούρες του «προκλητικότετου» ροκ, όταν έλειπαν οι γεννήτορες εννοείται. (Τους θυμάμαι έκπληκτους να επιστρέφουν από το Φεστιβάλ Ελληνικού Τραγουδιού, όπου μία «παντελώς άγνωστη, στρουμπουλή και κακοβαλμένη» νεαρή, γοήτευσε την αθηναϊκή αφρόκρεμα με το «Κάπου υπάρχει η αγάπη μου» του Χατζιδάκι –η πρώτη τους θετική εντύπωση από την ελληνική παραγωγή «ελαφρού» τραγουδιού. Μα αφού αρέσει στον Καραμανλή, επιτρέπεται να αρέσει και σε εμάς.)

Έτσι, με τούτα και με εκείνα, διανθισμένα με πολλά παρατράγουδα του δημόσιου και ιδιωτικού βίου –και καθώς οι Beatles και η Joan Baez είχαν εισβάλλει στα εφηβικά μυαλά μας, ενώ το μίνι ανέβαινε ανά εξάμηνο τουλάχιστον πέντε δάχτυλα–, έφτασε ο εθνοσωτήριος Απρίλιος του 1967. Η Δικτατορία των συνταγματαρχών με βρήκε στα δεκαεπτά μου εκτός οικογενειακής εστίας και εκτός σχολείου, διότι είχα κάνει το παράτολμο άλμα προς την έξοδο και βρισκόμουν ήδη στην άλλη άκρη του σκάμματος. Ακολούθησαν πολλά και με-γάλα άλματα (εις μήκος, εις ύψος και επί κοντώ –καμιά φορά και χωρίς κοντάρι, αλλά το διαπιστώνεις στον αέρα και η κερκίδα, ως γνωστόν, ψοφάει για εντυπωσιακές πτώσεις), αγώνες δρόμου μετ' εμποδίων και αγώνες αντοχής, αγώνες βιάδην με αξιόλογες επιδόσεις, αρκετοί μααραθώνιοι και κάμποσες συμμετοχές σε πένταθλα και δέκαθλα (δίχως έπαθλο, αλλά ντεφ ολσούν, γιατί καθώς λένε οι σοφές κεφαλές «το ευ αγωνίζεσθαι είναι που μετράει, προπαντός αυτό», κάτι θα ξέρουνε περισσότερο από εμάς τους δύσμοιρους που ελπίζαμε στο ευ ζην).

Τώρα, διανύω με πολύν κόπο την τρίτη ηλικία, έχοντας συμπληρώσει το πεντηκοστό όγδοο έτος της ζωής μου και σαράντα δύο χρόνια επαγγελματικής σταδιοδρομίας, η οποία άρχισε ηρωικά τον Φεβρουάριο του 1966 και δεν ξεπέρασε ποτέ το στάδιο της αγωνιώδους βιοπάλης. Είμαι κάτοχος ανεκτίμητου πλούτου, ο οποίος απαρτίζεται από χιλιάδες εικόνες, άπειρες γεύσεις απολαύσεων, αμέτρητα πρόσωπα που με συντροφεύουν. Μέσα σε όλα φτερουγίζει εκείνη.

Εκείνη, είναι η Μαρία Κομνηνή Παλαιολογίνα Διπλοβατάτζινα, κόρη του στρατηγού και μετέπειτα αυτοκράτορα Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγου (για τη μάνα της θα μιλήσουμε αργότερα). Γεννήθηκε στη Νίκαια της Μικράς Ασίας το 1252 ή 53, όταν η Νίκαια ήταν ακόμα πρωτεύουσα της εξόριστης Αυτοκρατορίας των Λασκαριδών και των Βατάτζηδων, και ο ρους του Σαγγάριου οριοθετούσε το σύνορο ανάμεσα στα βυζαντινά εδάφη και το Σουλτανάτο των Σελτζούκων του Ρουμ. Οκτώ χρονών αντίκρισε τη Βασιλεύουσα, σαν ιερό κουφάρι βεβηλωμένο, κουρσεμένο και ξεπατωμένο, ύστερα από μισόν αιώνα και κάτι στα χέρια των Φράγκων και των Βενετών. Δεκαπενταύγουστο του 1261, ο αυτοκράτορας πατέρας της εισήλθε θριαμβευτής στο Κάστρο από την Πύλη την Χρυσή, όπως του το έλεγε η μεγάλη του αδελφή σαν τον κανάκευε, μωρό, στα γόνατά της.

Από τη Νίκαια στην Πόλη, λοιπόν, η μικρή Μαρία ζούσε το όνειρο της ανάκτησης. Δίχως να της περνάει από το μυαλό για πού την προόριζε ο άκαρδος πατέρας. Ίσως να μην είχε ακούσει ποτέ τους Μουγούλιους, όταν της ανακοινώθηκε ότι στην χώρα τους επρόκειτο να πάει για να γίνει σύζυγος (μία από τις συζύγους) του ένδοξου ηγεμόνα Χουλαγκού. Μα κι αν τόλμησε να ρωτήσει τον παιδαγωγό της, τι θα μπορούσε να της απαντήσει ο άμοιρος, που έτρεμε τις μυστικές υπηρεσίες του Παλαιολόγου;

– Βασίλισσα θα γίνεις κυρά μου, κυρά των Μουγουλιών, στα μέρη που κατέλαβε ο Μεγαλέξανδρος κι ακόμα πιο πέρα, πιο πέρα κι από τη γη των Μακάρων. Σε μακαρίζω για τη τύχη σου. Ο αρχάγγελος και ταξιάρχης Μιχαήλ, προστάτης του δεσπότη μας πατέρα σου, να σε φιλάει μαζί με όλα τα τάγματα των Ασωμάτων. Άλλο τίποτα δεν έχω να σου πω.

Εξυπακούεται ότι οι «Μουγούλιοι» (και «Μαγούλιοι») των Βυζαντινών είναι οι Μογγόλοι της ανατολικής ασιατικής στέπας, κυρίαρχοι για μικρό διάστημα της μισής Οικουμένης – φόβος και τρόμος της άλλης μισής. Ως προς το ζύγι δεν κυριολεκτώ. Γιατί αν μπορούσες να βάλεις στο ένα τάσι τα ασιατικά, ευρασιατικά και ευρωπαϊκά εδάφη που είχαν διατρέξει τα μογγολικά άλογα από το 1209 έως το 1279, μέσα σε ποτάμια αίματος και αποκαΐδια περίφημων πόλεων από την Κορέα και την Κίνα έως την Ουγγαρία και την Πολωνία, το άλλο τάσι θα κρεμόταν μετέωρο στον αέρα. Αυτή είναι ουσιαστικά η αναλογία της μογγολικής επέλασης, που σάρωσε την ιστορία αιώνων, ποδοπάτησε αρχαίους και μεσαιωνικούς πολιτισμούς, μετέβαλε τους γεωπολιτικούς χάρτες κι άλλαξε την ανθρωπογεωγραφία του μεγαλύτερου μέρους των δύο από τις τρεις ηπείρους του παλαιού κόσμου.

Ο υποψήφιος γαμπρός ήταν ο Ιλχανίδης ηγεμόνας Χουλαγκού ή Χουλεγκού (τον οποίο οι βυζαντινές πηγές ονομάζουν «Χουλαού»). Εγγονός του Τσέγκις Χαν και αδελφός του Μεγάλου Χαν Κουμπλάι. Κύριος ενός από τα τέσσερα ομόσπονδα κράτη της Μογγολικής Αυτοκρατορίας, μέγας πολέμαρχος, μέγας σφαγέας και μέγιστος ηγέτης, κατακτητής της Βαγδάτης και πορθητής δεκάδων άλλων μεγαλουπόλεων. (Τα φονικότερα όπλα που είδα στη ζωή μου είναι εκτεθειμένα στο Πολεμικό Μουσείο της Δαμασκού. Μάχαιρες με κόψη πριονιού και φοβεροί μπαλτάδες, μεταλλικοί κεφαλοθραύστες και σιδερένιες γροθιές με μυτερές απολήξεις, ενθύμια του 1259 από τον στρατό του χαν Χουλαγκού, που έφτασε μέχρι τα παράλια της Μεσογείου, την Βηρυτό, την Σιδώνα, τη Λωρίδα της Γάζας, σκορπίζοντας τη φρίκη.)

Η τύχη όμως τα 'φερε, να κλείσει τα μάτια του ο Χουλαγκού πριν προλάβει να υποδεχθεί την δωδεκάχρονη παιδούλα, που ήταν καθ' οδόν. Ποιος ξέρει τι μπορεί να συμβεί στην διάρκεια ενός τόσο δύσκολου ταξιδιού....

Αυτά γράφονταν το 2007. Έκτοτε πέρασαν έντεκα χρόνια – δέκα από την πρώτη έκδοση, που έγινε τον Μάρτιο του 2008. Το βιβλίο κυκλοφόρησε ένα πρωινό που φεύγαμε για τετραήμερη επίσκεψη στην Παλμύρα. Το έφερε ένας φίλος μαζί του και το ξεφύλλισα βιαστικά καθώς δια-σχίζαμε την έρημο της Συρίας. Απορώ ακόμα πώς πέρασαν τόσο γρήγορα αυτά τα δέκα χρόνια και με δυσκολία αναλογίζομαι τι διαδραματίστηκε στη διάρκεια αυτής της δεκαετίας. ΜΚ

Από την εφημερίδα *Η Καθημερινή* 04.05.2008

**Μια βυζαντινή Ιφιγένεια
Της Τιτίκας Δημητρούλα**

Μαριάννα Κορομηλά, *Η Μαρία των Μογγόλων* (εκδ. Πατάκη)

Μαριάννα Κορομηλά - Μαρία των Μογγόλων: βίοι παράλληλοι δύο γυναικών που τις ενώνει η ιδιαίτερη σχέση τους με την Ανατολή. Η Μαριάννα Κορομηλά δεν χρειάζεται συστάσεις: είναι γνωστή από το ραδιόφωνο, τα βιβλία της, τη διακριτική όσο και δραστική δημόσια παρουσία της, αντιστικτική προς το πάθος της για τους τόπους, τα ίχνη, τους ανθρώπους που κρύβονται «πίσω από τα ονόματα, τα αξιώματα, τα φλάμπουρα, τα τείχη, τα μνημεία, τα καλλιτεχνικά επιτεύγματα, τα κείμενα, τα γεγονότα». Η ιστορία οδηγεί τα βήματά της ακόμα και στα καλντερίμια του Πηλίου και στην παραλία της Θεσσαλονίκης, καθώς τα μετρά με αιώνες και βυζαντινούς αυτοκράτορες. Τα βήματά της την οδηγούν ξανά και ξανά στους τόπους όπου άκμασαν οι ανατολικοί λαοί, σε οχυρές πόλεις κι απόκρημνα βουνά, στον άξενο Πόντο που οι Έλληνες τον έκαναν εύξεινο, στην Πόλη της Ορθοδοξίας που φωτίζει ως σήμερα τους χριστιανικούς πληθυσμούς της περιοχής. Τη μυστική ενότητα που κυριαρχούσε στους τόπους αυτούς τη διέρρηξαν οι Μογγόλοι, τσάκισαν τους αρμούς, τις συνδέσεις των λαών που εξασφάλιζαν τη συνέχειά τους και παρέδωσαν τη σκυτάλη στη Δύση, λέει η Κορομηλά.

Βρίσκονται στην απαρχή του πολιτισμικού χάσματος του Χάντινγκτον. Και στο σημείο αυτό υπεισέρχεται η Μαρία των Μογγόλων, η κυρά των Μουγουλιών, η μοναχή Μελάνη, η Μαρία Κομνηνή Παλαιολογίνα Διπλοβατάτζινα, κόρη του αυτοκράτορα Μιχαήλ Η' Παλαιολόγου που στάλθηκε, δωδεκαετής, από τον πατέρα της να παντρευτεί τον εγγονό του Τζέγκις Χαν, Χουλαγκού και να εξασφαλίσει την πολύτιμη βυζαντινο-μογγολική ειρήνη.

Με τον τρόπο του Καβάφη

Έχει κανείς την αίσθηση, από τις πρώτες κιάλας σελίδες, ότι το πρόσωπο της νόθης, αιμοφιλικής κόρης του Παλαιολόγου ανασύρεται από τα βιβλία και τις επιγραφές με τον τρόπο του Καβάφη. Προς το τέλος του βιβλίου, ο τίτλος ενός κεφαλαίου, «Ιδεώδης εν τη λύπη σου», υπογραμμίζει τη συνειδητή επιλογή. Η Κορομηλά εμπνέεται κι αυτή από την ασήμαντη μνεία της ιστορίας, για να πλάσει ελεύθερα το πρόσωπο της πριγκίπισσας και να διατρέξει αιώνες ιστορίας. Από την άγρια διαδρομή, το χειμώνα που πρόλαβε την «νυμφαγωγία» ως το τέλος του ταξιδιού, όταν η μικρή Μαρία, που έχει πάρει μαζί το αγαπημένο της άλογο, πληροφορείται τον θάνατο του γαμπρού και τον επικείμενο γάμο της με το γιο του, τον Αμπακά, στις μοναχικές βόλτες της στη λίμνη και τη φιλομάθειά της ή την απέχθειά της προς τη μαντική, η Κορομηλά αποτυπώνει τη μοίρα μιας γυναίκας που, σαν τον Καισαρίωνα, σαν την Ιφιγένεια, σαν τόσες και τόσες άλλες πριγκίπισσες που δεν παραδίδεται καν το όνομά τους, θυσιάστηκε στο βωμό της γεωπολιτικής σκοπιμότητας - αφήνοντας τουλάχιστον αυτή στην ιστορία το στίγμα της και στη μονή που αγόρασε στην Πόλη, μετά το θάνατο του Αμπακά, στο Μουχλιό, την προσωπογραφία της.

Κι όμως, η Μαρία αυτή, που τιτλοφορεί το αφήγημα, είναι μαζί και ένα πρόσχημα, αναηλάφησης της μεθόδου, η οποία όμως στενά συνδεδεμένη με την εμμονή, το βίωμα, την αίσθηση του τόπου. Με χιούμορ και συγκατάβαση, πικρία και οργή, η Κορομηλά περιγράφει τη σχέση της με τη γνώση, με τη γλώσσα, με τη γεωγραφία και τις μυρωδιές και τους ήχους των τόπων, τη μνήμη που καταγράφει τις εικόνες τους καλύτερα από οποιοδήποτε φιλμ, χωρίς να λαμβάνει όμως υπόψη της τις δυνητικές ανατροπές. Η Μαρία αποτελεί τον άξονα όχι σε ένα ιστορικό μυθιστόρημα, αλλά σε ένα αταξινόμητο αφήγημα, που ανασκάπτει το προσωπικό και το συλλογικό παρελθόν, στις πιο υποφωτισμένες όψεις του. Και μαζί με παιδικές και νεανικές εμπειρίες, φέρνει στο φως κείμενα και υποσημειώσεις, ερειπωμένους δρόμους караβανιών και ανθισμένους κήπους, στέρνες και μοναστήρια, αυτοκράτορες και Σύριους ζαχαροπλάστες, τους φίλους και το Πανόραμα, όλους αυτούς που συνιστούν, εντέλει, το δίκτυ προστασίας μιας πλούσιας ζωής.

Η σοφία της συνύπαρξης

Έτσι, οι τόποι, οι άνθρωποι, οι εποχές μπλέκονται γλυκά, παρά το αδυσώπητο παρόν στο Ιράκ, στις φυλακές του Αμπού-Γκράμπ, παρά την αμερικάνικη βάση στην Καισάρεια και τους ένστολους στο Χίλτον, παρά την διαλυμένη από την κατάρρευση του σοσιαλισμού Τραπεζούντα. Η Αίγυπτος και η Μέση Ανατολή, το Φανάρι και ο Πόντος, η Καππαδοκία και οι εσχατιές της Περσίας, το Αραράτ και η στέπα είναι ο χώρος μιας ανεπανάληπτης εμπειρίας, που το τέλος της σηματοδότησε τον θρίαμβο της ορθολογικής Δύσης, είναι τόπος όπου ακόμα γίνεται πράξη η «παρηγοριά και η σοφία της βιωμένης συνύπαρξης». Αυτή τη σοφία αναδεικνύει η Κορομηλά, αυτή τη σοφία μεταδίδει μέσα από την ιστορία της σχέσης του Βυζαντίου με τη «μάστιγα του Θεού», με τη Λευκή και τη Χρυσή Ορδή, με τον Νογκάι και τους επιγόνους τους.

Μια σοφία θεμελιωμένη σε μεγάλο βαθμό πάνω σε χειρονομίες και κινήσεις γυναικών, που πέρασαν στα ψιλά της Ιστορίας. Η Κορομηλά μπορεί να μην έγραψε το ιστορικό μυθιστόρημα με το οποίο «φοβέριζε» τον δάσκαλό της για να γλιτώσει την ανάγνωση των 1.700 σελίδων του Γεωργίου Παχυμέρη - τον οποίο και διάβασε μετά χαράς αργότερα. Το κείμενό της όμως, γραμμένο σ' αυτά τα θαυμάσια «ελληνικούλια» όπως ονομάζει ταπεινά τη ζουμερή, πολύπτυχη γλώσσα της, είναι ένα εξαιρετικό λαϊκό αφήγημα για τη Ρωμοσύνη και τις τύχες της στους αιώνες, τους τόπους όπου ρίζωσε, τα κείμενα που την αγκάλιασαν, τις αποσιωπήσεις τους, τα πρόσωπα που έμειναν και όσα έσβησαν στο πέρασμα του χρόνου. Ένα κείμενο που αποδεικνύει ότι το «σπαθί δεν κόβει την ιστορία» κι ότι η ιστορία μας καθρεφτίζει όλους, ακόμα κι όταν αρνιόμαστε και αγνοούμε το είδωλό μας όσο και το ίδιο το κάτοπτρο.

Της Μικέλας Χαρτουλάρη mxart@dolnet.gr

Γεννήθηκε πέντε μέρες πριν από τη λήξη του Εμφυλίου το 1949, τάχθηκε στα πάθη της και εξελίχθηκε σε ωραίο άνθρωπο. Είναι η Μαριάννα Κορομηλά, που μόλις κυκλοφόρησε τη *Μαρία των Μογγόλων* (Εκδ. Πατάκη), βιβλίο αυτοβιογραφικό, που θέλει να παρουσιάσει την «κουζίνα» της ως ιστορικού, όμως... ξεφεύγει από τα όριά του. Διότι και η συγγραφέας του είναι μια γυναίκα που δεν χωράει σε καλούπια!

Μια γυναίκα αυτόφωτη. Τρισέγγονη ενός μάρτυρα του '21, δισέγγονη του θεατρικού συγγραφέα και εκδότη της πρώτης εφημερίδας της Ελλάδας Δημήτριου Κορομηλά, εγγονή και κόρη αστών δημοσιογράφων, βιβλιοφάγος, απείθαρχη και απροσάρμοστη στο σχολικό σύστημα, αποποιήθηκε στα 16 της οικογενειακό αντικομμουνισμό και κληρονομιά προκειμένου να εξερευνήσει τη ζωή με τους δικούς της όρους. Άρχισε λοιπόν να εργάζεται το 1966 και παράλληλα αφοσιώθηκε στην έρευνα του άγνωστου Βυζαντίου, αναζητώντας το όχι μόνο στα βιβλία αλλά και στις βιωμένες εμπειρίες. Σ' όλους τους τόπους της ελληνικής διασποράς! Αυτό ήταν που την έκανε να ξεχωρίσει. Είχε αρνηθεί να πάει στο ελληνικό πανεπιστήμιο επί χούντας, μαθήτευσε όμως κοντά στον νεοελληνιστή Άλκη Αγγέλου, τελείωσε την περίφημη τότε Σχολή Ξεναγών, πήρε περγαμηνές από τη Σορβόννη, παντρεύτηκε τον Στέλιο Νέστορα, αλλά δεν βολεύτηκε ποτέ. Ούτε πλούτισε. Κατάφερε όμως να αφουγκράζεται τους ανθρώπους πίσω από τα ονόματα, τα αξιώματα, τα φλάμπουρα, τα μνημεία, τα καλλιτεχνικά επιτεύγματα, τα κείμενα, τα γεγονότα...

Μια γυναίκα ανήσυχη. Ξεναγήσεις (ως το 1985), ραδιόφωνο (επί 32 χρόνια), διαλέξεις, βιβλία, εκθέσεις- η Μαριάννα Κορομηλά δεν έπαψε να αναζητά τρόπους για να καταπολεμήσει την πολιτική και πολιτισμική αφασία του τόπου. Θυμάστε τις εκπομπές «Μύθοι και ιστορία των ελληνικών πόλεων»; Τις παρακολουθούσες και γέμιζες ακούσματα, μυρωδιές, εικόνες, αποκτώντας ταυτόχρονα ιστορική συνείδηση. Θυμάστε το «Πανόραμα» στην οδό Σούτσου, που το εμπύχωνε με τρεις φίλους από το 1985 ως τους σεισμούς του 1999; Φιλόξενο σαν παλιό αθηναϊκό σπίτι, δραστικό σαν Ανοιχτό Πανεπιστήμιο, με σεμινάρια, εργαστήρια, μουσικές βραδιές, παιδικά προγράμματα, εκπαιδευτικά ταξίδια, και... ε-ξαι-ρε-τι-κό παραδοσιακό φαγητό. Θυμάστε τα βιβλία της για τον λησμονημένο Ελληνισμό της Μαύρης Θάλασσας που «γέννησαν» αγγλόγλωσσες εκδόσεις και μεγάλες εκθέσεις στο Λονδίνο και στη Θεσσαλονίκη; Υπέροχο το *Εντυχισμένος που έκανε το ταξίδι του Οδυσσέα* (Πανόραμα 1988, Άγρα 2005), με αφορμή τη ζωή του Θρακιώτη Γιάνκου Δανηλόπουλου.

Μια γυναίκα που ανοίγει νέους ορίζοντες. Σε εποχές ακραίου ελλαδικού αθηνοκεντρισμού, η Κορομηλά χαρτογραφούσε τον ελληνικό κόσμο σε όλη την έκτασή του από τα αλεξανδρινά χρόνια έως τη διάλυση των αυτοκρατοριών, μιλούσε για αραβοπερσικά επιτεύγματα που ξεπερνούσαν τη βυζαντινή σκέψη, ξεναγούσε το κοινό της στη Μ. Ανατολή ή στον Εύξεινο Πόντο, καταξίωνε τον Ελληνισμό πίσω από το «Παραπέτασμα» και αποκάλυπτε- προκαλώντας ταραχή στο ΥΠΕΞ- ότι σε 50 σχολεία της Σοβιετικής Δημοκρατίας της Γεωργίας είχε εισαχθεί η εκμάθηση της ελληνικής. «Γνώρισα από κοντά τους άγνωστους τόπους, επανατοποθέτησα τους ανθρώπους, πάσχισα να τους καταλάβω», γράφει. «... Αμφισβήτησα την αυθεντία της επιστημοσύνης και επεδίωξα να ανατρέψω τα θέσφατα. (...) Έμαθα να σέβομαι τις πολλαπλές ερμηνείες και τις αντιφατικές εξιστορήσεις... ». **Μια γυναίκα εμπνευσμένη.** Έγινε, λέει, παραμυθού για να διηγείται το ιστορικό γίνεσθαι, αλλά «δεν ξέρω να κατασκευάζω παραμύθια». Ωστόσο, η αυτοβιογραφία της ως ιστορικού είναι και ένα παραλίγο μυθιστόρημα για ένα ιστορικό πρόσωπο που τη στοιχειώνει εδώ και 30 χρόνια. Για τη Μαρία, «φυσική» κόρη του Μιχαήλ Η', ιδρυτή της δυναστείας των Παλαιολόγων, η οποία δόθηκε στα 12 της ως σύζυγος στον Χαν των

Μογγόλων, απέκτησε κύρος ανάμεσά τους, επέστρεψε χήρα στα 30 της στη Βασιλεύουσα, αγόρασε ένα μοναστήρι στο Φανάρι και με τις γνώσεις της έπαιξε πρωτεύοντα ρόλο στην Παλαιολόγεια Αναγέννηση. Η «Κυρά των Μογγόλων» παραπέμπει σε όλες τις Βυζαντινές Ιφιγένειες που θυσιάστηκαν για τα κρατικά συμφέροντα. Όμως είναι και ένα ιδιοφυές αφηγηματικό τέχνασμα για να μας δείξει η συγγραφέας πώς σμιλεύτηκε ο χαρακτήρας της σε συνδυασμό με την επιστημοσύνη της και ταυτόχρονα να θέσει ζητήματα πολιτισμικής κληρονομιάς και ιστορικής μνήμης. Καθώς μάλιστα το βιβλίο πηγαινοέρχεται μεταξύ Μαρίας και Μαριάννας, ο αναγνώστης παρακολουθεί την παρακμή της «γηραιάς και άκρως πνευματικής Ανατολής» που «άφησε ελεύθερο το πεδίο για την ανάπτυξη της Ευρωπαϊκής Δύσης». Ακόμα και αν διαφωνεί κανείς με την ανάλυση της Κορομηλά, που κάπου συντάσσεται με τον Χάντινγκτον, δεν μπορεί παρά να γοητευθεί από τη χειμαρρώδη, ολοζώντανη και μεστή αφήγησή της.

Μια γυναίκα με κριτικό βλέμμα. Είναι 58 χρόνων η Μαριάννα Κορομηλά και ακόμα αντιπαλεύει με την «παχυλή άγνοια, την ελλαδική ομφαλοσκόπηση, την επαρχιακή μιζέρια του Έλληνα». Ακόμα εξοργίζεται με τη «νεοεκκλησιαστική αισθητική» ή τον «χρυσομπογιατισμένο εκχυδαϊσμό της παράδοσης», με τον οικοδομικό οργανισμό στην ύπαιθρο και με τα καγκελάκια στην πρωτεύουσα «που κλείνει από παντού και μας αφήνει απέξω». Ό,τι τραυματίζει τη συλλογική μνήμη την προκαλεί, όμως δεν είναι πια σκληρή, δογματική και άκαμπτη σαν νεοφώτιστη. Έχει καταφέρει πια να μπολιάσει την πολεμική με την κατανόηση. Χαίρε λοιπόν Μαριάννα, άξια γυναίκα της εποχής μας!

Μετά την πρώτη παρουσίαση της *Μαρίας*, που έγινε στο βιβλιοπωλείο Πατάκη, έγινε και άλλη μία στο Ίδρυμα Αικατερίνης Λασκαρίδη στον Πειραιά, η οποία βιντεοσκοπήθηκε και μπορείτε να τη δείτε στο Ιντερνέτ με τίτλο:

Η ΜΑΡΙΑ ΤΩΝ ΜΟΓΓΟΛΩΝ, Ο ΘΑΝΟΣ ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟΣ ΣΥΝΑΝΤΑ ΤΗ ΜΑΡΙΑΝΝΑ ΚΟΡΟΜΗΛΑ, 04-ΟΚΤ-2008 ή στη διεύθυνση

<https://www.youtube.com/watch?v=cWw1IXCqN8g>

Διαρκεί π. 100', αλλά πιστεύω ότι εκείνο το βραδάκι είπα τα πάντα για τον λόγους για τους οποίους έγραψα το βιβλίο. ΜΚ

